

Thomas Thomsens tid 1934-40

Ansættelsen

Da man stod over for at skulle finde en afløser for Frode Aagaard, benyttede man sig af den tidligere brugte fremgangsmåde med at få udpeget nogle emner at henvende sig til. Aagaard nævnte selv tre: Svend Dræby, som nu var lærer på Ry Højskole, Sigurd Brøndsted, Rødding Højskole, og Thomas Thomsen, Galtrup Højskole. Fra de to førstnævnte kom der som svar et absolut nej. Svend Dræby blev som tidligere nævnt forstander for Ubberup Højskole nogle år senere, og Sigurd Brøndsted blev året efter forstander for Lollands Højskole.

Bestyrelsen henvendte sig imidlertid også til forstander Arnfred, Askov, og Hans Lund, Rødding.

Arnfred kunne anbefale Thomas Thomsen, men nævnte også Sune Andresen, Snoghøj, som en mulighed. Og så føjede han til, at hvis de kunne få Sigfred Munch, så var han manden. Hvad Hans Lund nok ikke kunne vide var, at Munch også havde fået en henvendelse 10 år før, da der skulle findes en afløser for Andreas Hansen. I 1924 blev han imidlertid ejer af og forstander for Vinding Højskole, som han i 1933 således havde ledet i næsten 10 år. Der kunne derfor ikke være ret megen tilskyndelse for ham til at tage til Bornholm, så det endte med et nej også denne gang.

Hans Lund nævnte i sit svar endvidere en Birkedal Nielsen, Danebod, som en mulighed.

Enden på alle sonderingerne blev imidlertid, at man fik Thomas Thomsen herover for at tale ved et

Familien Thomsen omkr. 1943

offentligt møde den 4. februar 1934. Det hedder, at han gjorde et særdeles tillidsvækkende indtryk, og da han dagen efter mødtes med bestyrelsen, blev han enstemmigt opfordret til at overtage stillingen som forstander. Og det sagde han ja til.

Thomas Thomsen

Thomas Thomsen blev født den 23. januar 1891 i Hostrup på Varde-egnen, og var således 43 år, da han blev ansat¹. Det hedder, at han tidligt måtte gøre gavn for føden både ude og hjemme. I sin ungdom kom han i murer- og tømrerlære og aflagde svendeprøve efter et ophold på Vestbirk Højskoles håndværkerafdeling 1913-14. Han drømte om at blive arkitekt, men højskoleopholdet medførte en ændring i hans livsbane. Han besluttede selv at gå ind i højskolearbejdet.

Vinteren efter svendeprøven tog han på Askov Højskole og tilbragte tre vintre i træk der. Om sommeren tjente han til det ved håndværket. På Askov lærte han også sin kone, Boline, at kende.

Fra 1917 var han i tre år lærer på sin gamle skole, Vestbirk Højskole. Derefter tog han kursus på Statens Lærerhøjskole ét år. 1921-27 var han lærer på Roskilde Højskole, derefter bl.a. på Vallekilde og fra 1930 til 1934 på Galtrup Højskole på Mors. Derfra kom han så til Bornholms Højskole.

Thomas Thomsen blev som sine forgængere ansat som både forstander og forpagter af skolen og på nogenlunde de samme vilkår. Forpagtningsafgiften var fortsat de 1.100 kr. årligt, som blev fastsat efter etableringen af den nye spisetue, men som forgængerne blev han fritaget for denne afgift det første halve år. Som før påhvilede den almindelige vedligeholdelse af ejendommen også ham som forpagter, men som noget nyt indførtes der nu et årligt syn af denne af to medlemmer af bestyrelsen. Endvidere tilføjedes en bestemmelse om, at hvis elevtallet oversteg 35, skulle der svares en ekstra afgift på 15 kr. pr. elev af det overskydende antal. Denne bestemmelse kom imidlertid ikke i anvendelse, da elevtallet på intet tidspunkt blot nærmede sig dette tal.

Den første tid

Foreløbig tegnede tingene sig dog lovende nok. Det blev først den 15. april, de nåede hertil og "forsøgte at liste os i land herovre, men blev opdagede af nogle aarvaagne bestyrelsesmedlemmer, som beredte os en velkomst, der unægtelig gjorde godt i al flytningens vederstyggelighed".

Så var det ellers med at komme i orden og få alt gjort parat til sommerskolen. Bestyrelsen lod foretage en del mindre reparationer og forbedringer, og der skulle også males udvendig.

Og så kom den med spænding imødesete 3. maj og med den 19 unge piger, "som straks indtog os, og hvis fortræffelighed aabenbares mere og mere, eftersom dagene gik".

Som nævnt i sidste kapitel fortsatte Alfred Beck og Peder Pedersen som lærere, så det var let at knytte til ved de gamle traditioner.

Til disse traditioner hørte besøgene i de forskellige elevers hjem, og det var tydeligvis noget nyt for Thomsens. Da det blev en sommer med megen sol og varme - men med alt for lidt regn - blev disse besøg gennemført uden hindringer.

Det samme var tilfældet med nogle ture til forskellige steder rundt på øen, og det hedder, at de allerede den første sommer fik uforglemmelige indtryk af naturen. De havde endvidere den tilfredsstillelse, "at ogsaa adskillige af dem, der har hjemme herovre, fik noget at se, som de ikke havde set før".

Inden alt dette havde de dog den 12. maj haft det første offentlige møde. Som taler udefra havde de højskolelærer Morten Bredsdorff fra Ollerup, som talte om folkestyrets fremtid, og foruden ham talte Thomsen selv om "hvorfor vi holder højskole". Det var jo, som han videre siger, "en slags åbningsmøde for sommerskolen og for vort arbejde herovre".

"Hvorfor vi holder højskole"

Hovedtankerne i Thomsens foredrag på åbningsmødet er naturligt nok gengivet i det næstfølgende årsskrift, og da det jo er en slags programerklæring for hans virke som højskolemand, forekommer det rimeligt at gengive nogle uddrag.

I modsætning til mange andre af den slags redegørelser, der oftest holdes på et meget principielt, filosofisk plan, kommer Thomsen i højere grad hele vejen rundt i højskolens undervisning og hele særkende.

I artiklen nævner han således nogle af de enkelte fag, taler om deres karakter og problemer i samtiden og begrunder deres betydning som højskolefag. Først dansk og regning; dernæst samfundslære og historie.

"Men", fortsætter han², "denne undervisning og al den øvrige undervisning er ikke det hele. Der sker paa en højskole det, at de unge, som bliver elever der i tre eller fem måneder, kommer ud af den daglige trædemøllens snæverhed. De faar lejlighed til at besinde sig paa deres egne ønsker og evner og paa livets krav.

Hvis de ikke er helt døde, og hvis vi ikke er det, saa vil det vi arbejder med, saavel praktisk og fagligt som ideelt og almindennende, blive befordringsmidler for deres tanker ind i evnernes og ønskernes verden og ud i den verden, vi lever i. Det vil blive materiale og værktøj til deres personlige udvikling. Maaske den sammenhæng, hvori vi sætter det ind, ikke pas-

ser for de unge, derfor kan der godt være noget deri, som de kan bruge i deres egen sammenhæng. Maaske lader de vort bygværk falde sammen for at bruge de enkelte sten".

Han fortsætter med, at det var noget af det, højskolen gav ham selv. "...den fik spørgsmaalene om den verden, hvori jeg var sat, menneskenes og tingenes og guds verden, til at forme sig og tone. Højskolen var med til at give spørgsmaalene form og med til at give materiale til svarene".

Han kommer også ind på samværet og kammeratskabet mellem eleverne som noget væsentligt i helheden: "Kammeratskabet kan virke befriende og udviklende, ja, ligefrem fremkaldende paa de muligheder, der ligger i svøb. Der er levet rigt kammerat- og venneliv paa vore højskoler, hvad enten det nu blev fortsat i det ydre eller ikke. Det kan blive en levende værdi for et menneske livet igennem".

Endelig kommer han ind på det, der, som han siger, gør højskolen til mere end en skole. Han skriver: "Det vigtigste og vanskeligste af de umulige ting, vi forsøger paa en højskole, hvorved den bliver mere end en skole, er at aflægge et vidnesbyrd om vor tro paa den verden, som - usynlig for vort legemlige øje - glimtvis har aabenbaret sig for os, den verden, hvor vi føler, at vi har vort udspring og vort hjem. Det er maaske ikke hver dag, vi faar lykke til det. Det er ikke nok at ville det. Men vort arbejde, det at vi er her, det er vort daglige vidnesbyrd.

Ja, det er det vi vil: undervise paa en maade, som - saa vidt vi nu evner det - stemmer med vore elevers praktiske behov, erhvervsmæssigt og menneskeligt; frigøre de unge sind, saa de bliver sig trang og evner bevidst og faar et personligt møde - et møde ansigt til ansigt - med tilværelsen; vi vil søge at skabe ramme for et muntert og alvorligt kammeratliv og om muligt at give denne ramme et hjemms varme. Vi vil igennem det altsammen vidne om, hvad der for os er livets kraft og kerne, at ogsaa de maatte blive grebet deraf og faa deres liv ind under dets strænge og trygge lov".

Som det turde være fremgået, var det grundlæggende for Thomsen hele den åndens verden, som var det bærende i højskoletraditionen, og som baggrund for denne var det i sidste ende kristendommen. Men ret karakteristisk for ham bliver det sidstnævnte nærmest kun antydnet. Store ord og letkøbte talemåder har ikke ligget for ham. Og der er heller ingen nedvurdering af det praktiske, materielt betonede hverdagsliv, som ellers ikke er ualmindeligt. Hans synspunkter præges af en nøgtern virkelighedserkendelse, men med stor åbenhed over for de dybere livsspørgsmål. Sprogbrugen i denne som i alle hans andre artikler er stilfærdig og sober, og de bæres af en intellektuel redelighed, som giver ordene vægt.

Alle, der har skildret Thomas Thomsen, fremhæver hans store viden. J. Th. Arnfred, som havde haft ham som elev, skriver³, at "næppe nogen inden for den danske folkehøjskole besad en mere omfattende viden. Han læste meget, opfattede selvstændigt og huskede alt". Men der er også enighed om, at han i sin fremtræden ikke var så levende, som man kunne have ønsket. Arnfred anfører, at "Den veltalenhed og det livlige væsen, der har været en hjælp for så mange højskolefolk, var ikke givet ham i vuggegave. Hans fremstillingsform kunne være tung og tøvende; men i studiekredsen, i samtalestunden i den lille kreds kunne han yde det ypperlige, når han gav ud af sin store viden og sit varme sind".

Arnfreds ord falder godt i tråd med, hvad flere andre har udtrykt om Thomsen, deriblandt enkelte af hans tidligere elever. En, der en kort tid var lærer, Chr. Christensen, skriver⁴, at der bag den i ydre fremtræden jævne og beskedne mand "skjulte sig en personlighed og et af de mest helstøbte mennesker, jeg har truffet". Læsning af Thomsens artikler i årsskrifterne bekræfter i høj grad disse udtalelser.

Men det var ikke alle, der forstod at værdsætte hans menneskelige kvaliteter. På grund af hans tunge og omstændelige fremstillingsform kan man forstå, at han fik et dårligt ry som foredragsholder, og det blev i hvert fald for nogle medvirkende til, at de i stedet tog på højskole andetsteds. Og da tilgangen i forvejen var nedadgående, blev det skæbnesvangert.

Skolevirksomheden 1934-40

Thomas Thomsens virke på Bornholms Højskole kom til at strække sig over nøjagtigt seks år, fra april 1934 til vinterskolens afslutning 1940. Som det er naturligt smitter hans beskedne væsen også af på årsberetningerne, og de giver indtryk af nogle stille og rolige arbejdsår med et godt og solidt stykke højskolearbejde.

Men tendensen med de faldende elevtal, som havde præget Frode Aagaards sidste år fortsatte, således at nedgangstiden endte med at glide over i en alvorlig krisetid. De konkrete elevtal taler deres tydelige sprog herom. De var i Thomsens tid som følger:

Sommerholdene	Vinterholdene	kontroll.- elever
1934..... 19	1934-35..... 17	0
1935..... 8	1935-36..... 11	3
1936..... 15	1936-37..... 17	3
1937..... 15	1937-38..... 17	5
1938..... 9	1938-39..... 11	2
1939..... 8	1939-40..... 10	7
74	83	20

For vinterholdenes vedkommende skal det tilføjes, at 10 af de i alt 83 kun var elever i noget af tiden. Kontrolassistenteleverne var som tidligere omtalt kun på kursus i 2 måneder, februar og marts.

Efter den tids lovgivning⁵ skulle en igangværende højskole som gennemsnit i 3 år have mindst 8 årselever for fortsat at oppebære statstilskud. Det sidste finansår af Thomas Thomsens tid, 1939-40, gled den ned under denne grænse, men det nævnes senere, at man havde fået dispensation fra reglen.

Årsagerne til den ringe tilslutning var ofte blevet drøftet, nævner Thomsen. Han føjer til, at det væsentlige var de dårlige tider og den ganske urimelige mangel på arbejdskraft på landet.

Til det sidstnævnte kan siges, at det samlede antal mennesker i landbrugserhvervet på Bornholm fra 1930 til 1940 blev formindsket med knap 1.000, og da det formodentlig i hovedsagen var de unge, arbejdsduelige, der gik ind i andre erhverv, er der i hvert fald noget om snakken. Men det alene kan dog ikke forklare tilbagegangen.

Fremstød for flere elever

Bestræbelserne fra elevforeningens side for at hjælpe skolen med at få flere elever fortsatte naturligvis, og den 11. september 1934, da der så småt begyndte at melde sig elever til vinterskolen, holdt bestyrelsen møde med sognerepræsentanterne med henblik på at foretage et fremstød. I referatet hedder det, at formanden "pålagde Sognerepræsentanterne at gøre et Arbejde for at finde de unge Mænd frem i Sognene, som kunde tænke sig at komme på Højskole til Vinter", og ved det efterfølgende kaffebord "opfordrede Lærer Pedersen alle til at være med til at give Ungdommen i deres Sogn det lille "Puf", der så ofte skal til, for at få taget bestemmelse om at tage på Højskole".

Det var således et regulært "opsøgende arbejde", der her blev lagt op til. Det blev som sædvanligt suppleret med understøttelser til 6 elever med beløb fra 25 til 150 kr. Alligevel blev det, som vi har set af tallene, ikke den store succes. Det blev til 15 elever til november; til nytår kom der 2 mere, men snart efter rejste 2 andre, så der var stadig det samme antal.

Året efter bestemte bestyrelsen for aktieselskabet sig også til at medvirke i dette aktive arbejde for flere elever. Det skete på generalforsamlingen i juni, hvor situationen drøftedes. Man ville rette henstilling til amtet om at yde større tilskud til de elever, der søgte Bornholms Højskole, end til dem, der rejste over. Det har amtet dog næppe kunnet gøre, da der var bestemte indtægtsbestemte regler.

Det vedtoges desuden at holde en foredragsrække den følgende vinter med mindst ét møde i hvert sogn.

To medlemmer af bestyrelsen skulle sammen med Thomsen arrangere møderne. Dette initiativ var nærmest identisk med elevforeningens nogle år før, men det kunne tyde på, at disse sognemøder var sygnet hen, efter at det selvfølgelig midtpunkt, forstander Aagaard, var rejst. Derfor skulle der begyndes forfra.

Som en tredje ting henstillede man til elevforeningen om at avertere i bladene ovre om, at man eventuelt kunne yde rejsetilskud til elever til skolen.

Af elevtallene ser det ud til at fremstødene har haft en vis virkning. Man kom op på 17 vinter elever og 15 sommer elever i to år, men det var ikke en stigning, der forslog meget, når det gjaldt en bæredygtig økonomi.

Undervisningen

Om selve den daglige undervisning meddeler kilderne fra Thomsens tid meget lidt. I den bevarede undervisningsprotokol er der således et hul fra juni 1932 til november 1942, så i al den tid er der tilsyneladende ikke ført nogen.

Fra denne tid er et eksemplar af en skolebrochure dog bevaret - i øvrigt den ældst kendte "reklametryksag" fra Bornholms Højskole. Vi gengiver et brudstykke af den:

SKOLENS FORMAAL er gennem Undervisningen og Samværet at styrke og dygtiggøre de unge til Livet, i det væsentlige paa samme Maade som paa andre grundtvigske Folkehøjskoler.

UNDERVISNINGEN omfatter: Historie (Verdenshistorie, Nordens Historie, Kirkehistorie), Samfundslære, Dansk (Litteraturhistorie, Læsning, Stil, Retsskrivning, Sproglære), Regning, Naturkundskab, Geografi, Sundhedslære, Gymnastik og Sang.

Om Vinteren gives der Landbrugsundervisning (Husdyrbrug, Planteavl, Tegning, Landmaaling, Bøgføring), og om Sommeren er der Haandarbejde, herunder ogsaa Vævning, evt. Kjole- og Linnedssyning m.m.

Alt lå således stadig fast efter de gamle traditioner, og det skulle det fortsætte med adskillige år endnu.

De undertiden meget små hold kunne dog ikke undgå at præge stemningen. Som vi har set af tallene blev det i sommeren 1935 kun til 8 elever, det mindste antal i skolens historie, og af dem måtte endda en rejse i juni. Om denne situation skriver Thomsen:

"Vi holdt skole saa godt, vi kunde, og undervisningen kunde naturligvis blive lige saa god som med et større elevtal, men der kommer til at mangle lidt i det glade samvær, som højskoleopholdet ellers byder paa, og det kan knibe med den fyldige sangbund,

Hele skolen sommeren 1937 samlet på terrassen. De har haft besøg af en professionel fotograf, der har taget nogle "officielle" billeder, et par gruppebilleder og af gymnastik og folkedans. I bageste række fra venstre to køkkenpiger, Ingeborg Nielsen og Anna Schou. Dernæst Peder Pedersen, og siddende foran ham Ane Marie Sinkbæk. På den anden side af terrassens åbning Boline Thomsen med deres søn, Søren Christian. Længst til højre Ingrid Christensen, som også var i køkkenet. Hun blev senere gift med Edvard Holm og bosat i skolens umiddelbare nærhed. I mellemste række ses Thomas Thomsen længst til venstre. I forreste række sidder som nr. 2 og 3 fra venstre Kirsten Olsen og Yvonne Rasmussen. De blev begge senere gift Müller og bosat på henholdsvis Klippely ved Ekkodalen og på Vallensgård. Som nr. 4 har vi Thomsens datter, Karen Else.

Alle billederne i dette kapitel er fra denne sommer, tre fra den officielle fotografering, de andre amatør billeder. De er fra et privat album, som vi har lånt af Kirsten Müller.

som en taler er saa afhængig af. Men pigerne var tapre, og vi hængte i, saa vi synes, at vi endda fik en god skoletid".

Af lidt specielle ting kan nævnes, at der under vinterskolen i tre år i træk, 1935-37, blev holdt korte landbrugsfaglige kurser for folk udefra i februar måned. Denne undervisning blev kombineret med noget af den almindelige højskoleundervisning, og på den måde kunne eleverne følge den faglige undervisning, og kursisterne fulgte også en del af højskoleundervisningen.

Kurserne gav naturligvis et afbræk i det daglige skoleliv, men det nævnes også, at de blev et frisk pust i dagligdagen, som man med glæde ville gentage.

Det var landbo- og husmandsforeningerne, som stod for disse kurser. Det første år var det om hønseavl på det første kursus og om kvægavl på det næste. Året efter var det igen om kvægavl i 6 dage. Det sidste år nævnes der ikke noget konkret emne, men foredragsholderne var fortsat landbrugskonsulenter og en dyrlæge. Der nævnes, at det i den tid var en skole med det dobbelte elevtal af det sædvanlige.

Thomsen var som omtalt uddannet håndværker, og i den sidste del af sin forstandertid tilbød han derfor undervisning i husflid og sløjd som fritidsbeskæftigelse. På nogle hold tilbød han også undervisning i tysk. Han kaldes af en elev for et stort sproggeni, der kunne seks sprog.

Lærere og andre ansatte 1934-40

Peder Pedersen og **Alfred Beck** fortsatte som tidligere nævnt begge som lærere hos Thomas Thomsen. For Becks vedkommende blev det dog kun til den første sommer, hvorefter han rejste til København for at videreuddanne sig. Pedersen fortsatte derimod til 1939.

Ingeborg Lund nævnes som lærerinde den første sommer. Hun var datter af Thomsens tidligere nabo på Mors, en læge Lund i Øster Jølby. Det var første gang, hun skulle undervise voksne, men det hedder, at hun snart viste sig at have godt greb om det. Hun var kun lærerinde den samme sommer, hvorefter hun blev tilknyttet Bramminge Efterskole.

P. Hemmingsen blev som afløser for Alfred Beck ansat til vinterskolen 1934-35. Han stammede fra København, var seminarieuddannet og havde videreuddannelse fra lærerhøjskolen i geografi og naturfag. Desuden havde han en god uddannelse i gymnastik. Hemmingsen var kun lærer samme vinter.

Hilda Bidstrup Bertelsen fra Alminde ved Kol-ding blev lærerinde på det lille sommerhold 1935. Hendes moder stammede fra Bornholm, og det hedder om hende, at hun sin ungdom til trods gjorde et udmærket arbejde i sine fag og havde let ved at være kammerat med eleverne. Vinteren efter tog hun på Askov Højskole og vendte så sommeren efter tilbage som lærerinde.

Sommeren 1937 ville hun imidlertid gerne blive i nærheden af familien i Jylland og også gerne prøve noget nyt. Hun kom så til Krabbesholm højskole.

Arne Madsen fra Nexø blev ansat til vinteren 1935-36. Han var seminarieuddannet, men nævnes i øvrigt at være kendt som bryder og kunstmaler. Det hedder videre, at han viste sig at have gode anlæg som højskolelærer. De ville gerne have beholdt ham videre frem, men allerede året efter viste der sig en mulighed for fast stilling i folkeskolen i Knudsker. Efter nogle år i denne stilling, tog han til København for at læse til præst. Han virkede som sådan forskellige steder, sidst i mange år i Karlebo i Nordsjælland. Efter pensioneringen vendte han tilbage til Bornholm og slog sig ned i Grisby lidt syd for Svaneke. Kunstmaleriet har han dyrket flittigt siden.

Else Korsgaard fra Mors var vævelærerinde i sommeren 1936 og det gav anledning til en udvidelse af vævestuen og dens materiel. De år, hvor de ikke havde nogen vævelærerinde, forstår man, at Boline Thomsen tog sig af denne undervisning.

Vilhelm Skaarup blev ansat til vinterskolen 1936-37 som afløser for Arne Madsen. Han havde tidligere været i folkeskolen og i nogen tid været privatlærer i Argentina; og nu ville han gerne prøve kræfter med højskolearbejdet. Det gik imidlertid ikke helt godt. Thomsen karakteriserer ham som en særdeles flink og dygtig mand. "Men han savnede i nogen grad evnen til at interessere karlene og hæve respekten, saa det somme tider kunde gaa noget broget til i hans timer". Der opstod rygter i den anledning, som man forstår var helt ude af trit med virkeligheden, men Skaarup tabte modet på højskolearbejdet og rejste, da vinteren var omme.

Gunni Frederiksen nævnes fra samme vinter. Hans væsentligste arbejde var at være "godsforvalter", men om vinteren havde han også gymnastikken, som "han ledede med stor dygtighed".

Ane Marie Sinkbæk blev ansat sommeren 1937 som afløser for Hilda Bidstrup Berthelsen. Hun stammede fra Lemvig-egnen, og det hedder om hende, at hun snart viste sig særdeles dygtig og energisk. Hun blev senere forlovet og gift med en bornholmer, Erik Christensen fra Dalslunde Mølle i Østermarie. Fra 1946 blev de i mange år bosat på "Vibemøllen" i Poulsker. (En datter, Sigrid Sinkbæk Christensen var i efteråret 1967 elev på sygeplejeforskolen).

Hille Pedersen, Peder Pedersens kone, overtog samme sommer undervisningen i sang.

Wagner Jensen blev ansat til vinterskolen 1937-38. Han var fra Kalundborg-egnen og havde beskæftiget sig med landbrug og gartneri. Efter ophold på Danebod Højskole og St. Restrup Husmandsskole tog han den to-årige læreruddannelse ved Elbæk Lærerskole, nærmest med en gerning som friskolelærer for øje. Han betegnes af Thomsen som et dygtigt og yderst idealistisk menneske, som næppe blev tilstrækkeligt påskønnet af eleverne. Efter vinterskolen tog han til Askov for at videreuddanne sig og købte derefter Vester Hæsing Fri- og Efterskole på Fyn. Senere overtog han Kolt Fri- og Efterskole i Jylland, som han i 1971 fik godkendt som højskole for pensionister. Som sådan fungerer den fortsat. Han gik på pension i 1977.

Sommeren 1938 var Anne Marie Sinkbæk igen lærerinde, men godt kommet i gang blev hun syg med blindtarmsbetændelse, så der måtte i hast findes en midlertidig afløser.

Det blev en **frk. Valsø** fra Ålborg, som "var fuld af gymnastik og dans og sundhed og humør og gjorde udmærket fyldest". Som vævelærerinde denne sommer havde de en **Ellen Boesen** fra Askov.

Valgmenighedens præster havde hele tiden indgået som en næsten selvfølgelig del af undervisningen. I 1938 skete der den ændring, at **Karl Andersen**, som 1933 havde afløst Karl Jespersen, og derfor havde været medvirkende i hele Thomsens tid, fik embedet på Sjælland. Han blev afløst af **Kay Kirkegaard Jensen**, som et par år senere skulle få temmelig meget med højskolen at gøre.

Jørgen Monrad Møller blev til vinteren 1938-39 ansat som endnu en "ung" lærer. Han var søn af en seminarieforsstander i Haderslev. Han havde også en tid været landmand, været elev på Ryslinge Højskole, og var først begyndt at læse, da han var ud over sin første ungdom. Det blev også for ham Elbæk Lærerskole med henblik på et virke som friskolelærer. Han havde dog også lyst til at prøve højskolen, og da han var godt kendt med landboungdom, gik det udmærket.

Inger Kjems, datter af efterskoleforstander Olav Kjems, Vester Vedsted, virkede som lærerinde i sommeren 1939. Hun var uddannet på gymnastikhøjskolen i Snoghøj.

I løbet af 1939 blev der i et skovområde 4-5 km øst for højskolen bygget en fagskole, som skulle være et led i det offentlige forsøg på afhjælpning af arbejdsløshed. (Den der senere blev bekendt som grønlandsskole og nu Produktionshøjskolen). Denne skole blev Peder Pedersen leder af fra 1. april samme år.

Chr. Christensen blev kort tid efter ansat som afløser for Peder Pedersen. Han var gårdmandssøn fra Vendsyssel, havde taget kontrolassistent-uddannelsen og havde været på Gymnastikhøjskolen i Ollerup. Senere havde han taget uddannelsen til landbrugskandidat og derefter haft forskelligt arbejde, bl.a. som arbejdsleder ved et arbejdsløshedsprojekt i Viborg Amt. Han overtog også Peder Pedersens arbejde som ungdomskonsulent inden for landboforeningen. I oktober samme år holdt han bryllup med sin forlovede, Anna Aagesen fra København, som var sygeplejerske, og de blev bosat i "Hytten", som i den anledning var sat en del i stand.

Stort og småt fra årsberetninger m.v.

I foråret 1934 blev der på initiativ af elevforeningen og i god forståelse med skolens bestyrelse anlagt en kombineret sports- og festplads på højskolen - i frugthavens vestlige side. Det er kort noteret i elevforeningens protokol. Arbejdet var udført med frivillig arbejdskraft. På billeder ses det, at det var det lavestliggende område i det sydvestlige hjørne af skolens

grund og grænsende op til engen, der var ved at gro til med skov.

Den nye plads blev første gang taget officielt i brug ved elevmødet den 22. juli, hvor der var velkomst og kaffedrikning om eftermiddagen. Efter det gik forsamlingen til festpladsen i Ekkodalen, hvor Thomsen talte. Derefter var der skovtur over Dronningestenen og gennem Vallensgårds mose tilbage til højskolen. Om aftenen lavede eleverne gymnastik-opvisning på festpladsen, og senere dansede de folkedans og sang korsang i salen.

Den traditionelle opførelse af et skuespil blev sprunget over dette år - nok væsentligst på grund af forstanderskiftet. I stedet havde man fået en overretsagfører Grinder, der holdt ferie i nærheden, til at læse et skuespil. (Han var uden tvivl en nær slægtning af fru Hille Pedersen, måske hendes fader - se sidste kapitel, side 150).

Om traditionen med opførelse af skuespil bemærker Thomsen i øvrigt: "Der var maaske nok adskillige, som savnede den sædvanlige komedie af eleverne, og det er muligt, at den kan komme frem igen til et andet aar, skønt der lægges temmelig haardt beslag paa eleverne til elevmødedagen".

Thomsens viser her forståelse for, hvilken byrde et sådant arrangement kunne være for de små elevflokkene, der jo var det normale for skolen.

Et tilbagevendende tema i Thomsens tid var naturligt nok den alt for lave elevtilgang. På elevforeningens generalforsamling i marts 1936 kom formanden, Knud Hansen, Solvang, ind på det og rettede en kraftig opfordring til alle gamle elever om at hjælpe med til at finde frem til unge, der ville på højskole. Han nævnte også, at man havde gjort forsøg på at finde nogle unge piger i hovedstaden, som man ville hjælpe økonomisk til et ophold samme sommer. Det fik under punktet "eventuelt" en af skolens faste støtter til at bemærke, at han "var ikke ganske stemt for, at Skolen eventuelt blev befolket med mange Københavnerne".

Til det svarede Thomsen, at han også mente, skolen først og fremmest måtte være bornholmernes skole, men nogle "ovrefra" var ikke galt. Med hensyn til københavnernes mente han, at kvinderne var lettere at få til at falde til sammen med kammerater fra landet.

Det lykkedes imidlertid ikke at få nogle københavnske piger den sommer. Af de 15 elever var der to fra Mors og Thy, som begge havde været elever på Galtrup Efterskole og derfor må have kendt Thomsens i forvejen. Desuden var der én fra Tønder og én fra Sydslesvig. De resterende 11 var bornholmere.

I vinteren 1935-36 var holdet som sædvanlig ude på forskellige ture på øen og på besøg i nogle af elevernes hjem. Men én af de sidstnævnte blev noget, som sent glemtes. De var inviteret ud til Alfred Kofoeds hjem, Bolbygård i Klemensker, en aften. De

drog af sted i biler ved 19-tiden, men blev overrasket af voldsomt snevejr, så de først nåede frem ved 22-tiden til fods eller i kane. De blev vel modtaget, og da det næsten ikke var til at tænke på at komme tilbage, blev de tilbudt overnatning. En lille flok vovede sig dog ud på de små timer af sted igen i bil, og efter flere timers besværligheder nåede de tilbage til skolen henad kl. 4. Resten fik nattely på gården og havde en god tur hjem i kane dagen efter.

Vinteren efter, 1936-37, var to af eleverne arbejdsløse fra København. Den ene af disse; Marius Hansen, drog senere samme år til Spanien for som frivilligt at kæmpe på regeringens side i borgerkrigen. Senere meddeles det, at han vendte hjem som såret og døde kort tid efter.

En anden elev på samme hold, Christian Bryhl fra Flensborg, blev indkaldt under 2. verdenskrig og meddeles senere faldet ved Stalingrad.

I sommeren 1937 hjemsøgte en tragisk ulykke skolen. De havde været ude på flere ture med sommerholdet og var onsdag den 7. juli taget på tur til Hammeren. Om aftenen kørte de hjem mod Hasle, men ville så en vending ned til Jons Kapel. Efter at have set sig om en stund måtte de så tænke på at komme op igen. Imidlertid var nogle af flokken gået et stykke ud langs kysten mod syd på rullestenene, deriblandt godsforvalteren Gunni Frederiksen, som gerne tog

med på turene. Da de andre gik op ad trapperne, fandt denne flok på at prøve at klatre direkte op ad den stejle skrænt. Og så var det, det gik galt. Gunni Frederiksen var forrest og var nået ret højt op. Men et klippestykke løsnede sig, han mistede fodfæstet, gled ned ad skråningen og ud over en stejl klippeskrænt og styrtede 10-15 m ned på de store sten helt nede. Ulykken var blevet observeret fra et af de østbornholmske ruteskibe, og derfra blev læge og ambulance alarmeret. Men der intet at gøre. Inden de fik ham båret op, var han død af sine kvæstelser.

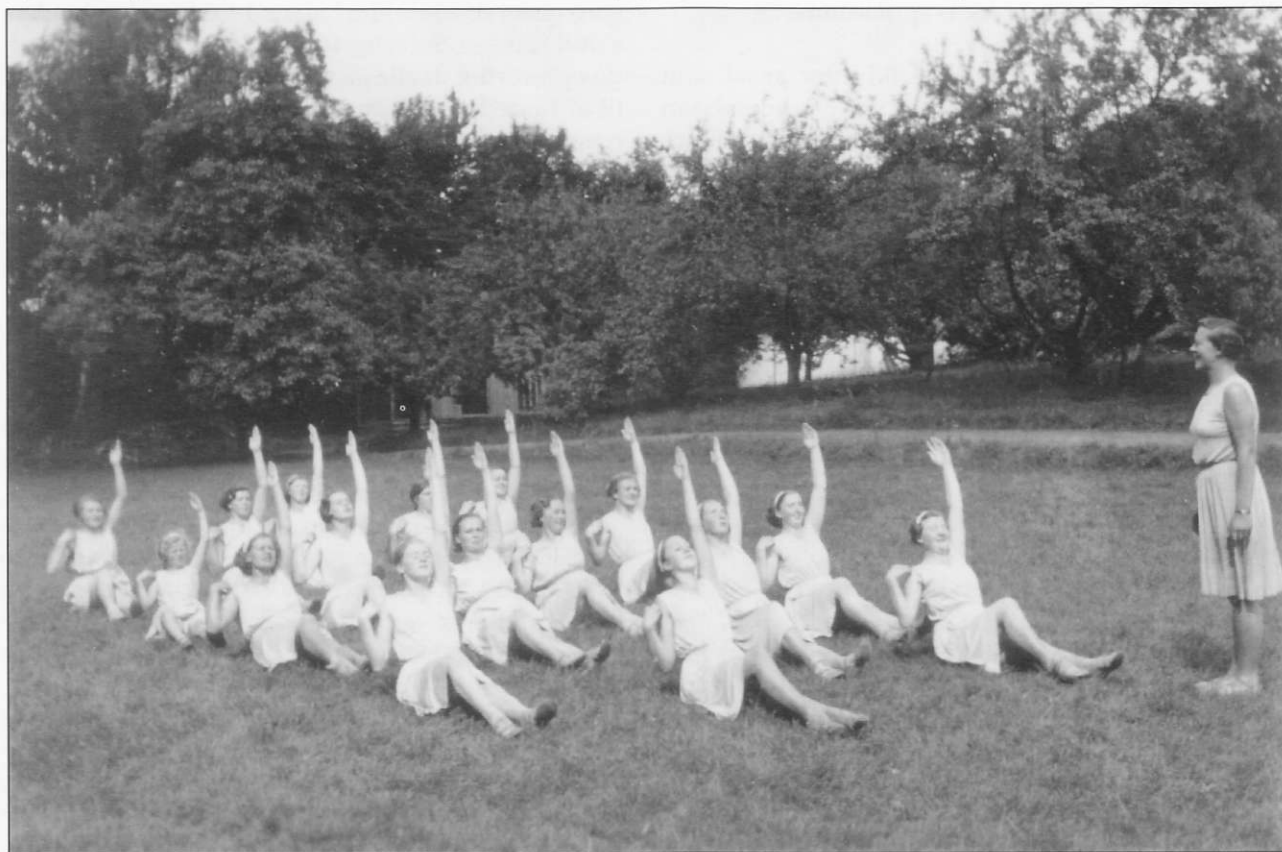
Ulykken kom naturligvis til at kaste en skygge over resten af sommerskolen, og af samme grund opgav de det år at indøve et skuespil til elevmødet.

Eleverindringer

Fra Thomsens tid modtog vi også i sin tid nogle skilddringer af tidligere elever. To af dem er fra samme sommer som ulykken med Gunni Frederiksen skete, og derfor bringer vi dem ind på dette sted.

De to piger blev i øvrigt begge ved deres senere ægteskab bosat i højskolens nærhed, nemlig Yvonne Müller, tidl. Vallensgård, og Kirsten Müller, tidl. Klip-pely ved Ekkodalen.

Gymnastikopvisning under Ane Marie Sinkbæks ledelse på festpladsen i den vestlige del af haven.

De er fælles om at omtale to begivenheder, som havde gjort et stærkt indtryk; den ene var forståeligt nok den tragiske ulykke ved Jons Kapel; den anden var, at Vallensgård en tidlig morgen brændte. At Yvonne Rasmussen, som hun hed dengang, senere skulle blive gift med sønnen på selvsamme gård og blive frue i huset, havde hun dengang ingen anelse om, skriver hun.

Kirsten Müllers skildring er i øvrigt ret udførlig, og derfor bringer vi den i lighed med de andre eleverindringer ordret i fyldige uddrag. Hun skriver:

"Det var sommeren 1937, jeg var på Bornholms Højskole; jeg var gået ud af 3. mellem, og da begge mine forældre havde været elever på højskolen, mente de, det var noget for mig. Vi var 15 piger på holdet, alle fra Bornholm.

Forstanderen hed Th. Thomsen, hans kone Boline og deres to børn Søren og Karen Else; og så ventede de en ny denne sommer. Thomsens kloge, lange og tørre foredrag havde vi hver dag. Fru Thomsen underviste os i vævning. Lærer Pedersen var den flinke, fornøjelige og vellidte lærer; han spillede på mange strenge. Hans kone hed Hille, og de havde en lille datter, som hed Inge Lise. Familien Pedersen boede på 1. sal på Klippely. Pastor Andersen, valgmenighedspræst, "Bethania" ved Åkirkeby, underviste os i kristendom. Anne Marie Sinkbæk underviste i håndarbejde og gymnastik, hun var meget dygtig i begge fag. Hun blev senere gift Christensen og bosat her på Bornholm. (Derefter omtales ulykken med Gunni Frederiksen. SAM).

Ingeborg, Anna og Ingrid (sidstnævnte nu gift Holm) var unge piger i køkkenet. Vi fik solid daglig mad, og med mellemrum blev vi vejret henne på Godsets svinevægt. Vi holdt alle vægten!!

Vi dansede folkedans om aftenen. Det var Sinkbæk, som vi altid kaldte hende, der ledede os. En ung mand, som hed Kjeldsen, fra Væveregård, spillede til dansen på violin. Vi havde udflugter til bl.a. Randkløve, Paradisbakkerne og den førnævnte til Jons Kapel. Vi var også rundt i elevernes hjem til aftenkaffe, og der var altid alle lærerne med.

Så kan jeg fortælle, hvordan vi en tidlig morgen blev vækket af sirenerne fra brandbiler. Jeg havde værelse på gavlen mod øst, og da jeg kiggede ud, veltede tykke røgskyer frem. Det var Vallensgård, der brændte.

Det hvide hus på Fællesvej, som højskolen nu ejer, hed aldrig andet end "Pensionatet"; her boede frk. Anna Hansen, kaldet "Bitte Anna". Hun havde altid 7-8 forstelever boende".

Så vidt Kirsten Müller.

En mandlig elev fra vinteren 1938-39 nævner nogle af de ting, som naturligt går igen hos en del. Bl.a. at der kun var iskoldt vand i hanerne til at vaske sig i, og at de heller ingen varme havde på værelserne. Der

Efter en svedig gymnastiktime den kolde dush fra have-slangen. En "luksus" som brusebad skulle der endnu gå lang tid, før man fik på Bornholms Højskole.

var kun kakkelovn i skolestuen og opholdsstuen. Alligevel sad de ofte på værelserne og spillede kort, en i hvert hjørne af sengen og da i reglen med meget tøj på, fordi det var hundekoldt.

Samme elev nævner, at der især under middags-spisningen ofte var livlig debat om Hitler-styret og nazisternes fremturen i Tyskland, hvad der jo var meget aktuelt dengang.

Fastelavns mandag blev der også traditionen tro holdt stor fest, hvor elevernes pårørende og andre gæster blev indbudt. Der blev opført en komedie, der hed "Klapmyssen" ("Soldaterløjer") for fuld sal. Et elevblad blev også udgivet. Det hed den vinter "Den sorte hånd".

De var engang på virksomhedsbesøg i Rønne, og traditionen tro besøgte de i vinterens løb de forskellige elevers hjem. Engang de skulle på sådan et besøg på en gård i Vestermarie, kom de ganske uventet. Den pågældende elev havde ikke ment, det var nødvendigt at give besked i forvejen. Der var ganske vist kun 13 elever, men dertil kom køkkenpigerne, lærerne og forstanderfamilien. De klarede imidlertid situationen fint på gården, fortælles der, men eleven fik dagen efter en ordentlig "næse" af forstanderen.

Af særlige ting under Thomsens sidste hold skal nævnes en rejse til København i tre dage med sommerholdet 1938. Det var 150-året for stavnsbåndsløsningen i 1788, og i den anledning var der et jubilæumsstævne på Bellahøj-dyrskuet, som de ville med til. Da der kun var ni elever, kunne de bo i en lejlighed, som ellers beboedes af nogle studerende, som Thomsens kendte, og hvor de også selv kunne sørge for maden. De var på Bellahøj to gange i løbet af de tre dage og fik set en del af byens museer og andre

seværdigheder, var i friluftsteater og havde det stort, hedder det, for små 25 kr. pro persona, alt iberegnet.

Ved elevmødet lidt senere opførte de om aftenen et lille stavnsbåndsspil, som førømtalte overretssagfører Grinder fra København havde lavet og til dels også havde instrueret. Der var både fortrykte bønder og en brutal ridefoged og et nådigt herskab. Frihedsbudskabet blev forkyndt, og de elskende blev forenet. Træhesten og huset med de øvrige pinselsredskaber gik op i luer, og så var der lystigt bondegilde bagefter med spil og dans.

Mødevirksomheden og korte kurser

Mødevirksomheden fortsatte naturligt nok uændret i Thomsens tid. Her skal blot omtales nogle få ting, men til slut i kapitlet er der ligesom i det foregående en liste over foredragsholderne og det emne, de talte om.

Midsommermøderne holdtes, hvis vejret tillod det, som hidtil på mødepladsen i Ekkodalen. Om den siger Thomsen, at selvom den ikke kunne kaldes ideel, "er den en smuk og ejendommelig ramme om disse møder og giver dem stemning og karakter efter som vejret og belysningen nu er".

Den 19. december 1935 holdtes et møde, hvor Thomsen talte om Kingo, "og pastor Andreas Hansen holdt en adventstale ud fra Kingos Julesalme: Nu kom der bud fra englekor". Året efter betegnes det tilsvarende møde i december for adventsmøde. Det har lige siden været et af de mest traditionsrige møder og udgør sammen med efterårsmødet det, der endnu er fast tradition for.

Allerede i 1936 havde man inviteret Frode Aagaard til at tale ved efterårsmødet, og det hedder, at han "var øjensynligt vel tilpas med igen at tale til bornholmerne".

I Thomsens sidste efterår og vinter, 1939-40, skete der på grund af krigssituationen og en hård vinter visse afbræk i møderne, men det skal omtales senere.

Ud over skolens egne møder lagde skolen som sædvanlig lokaler til en række møder arrangeret af foreninger o.a. Nogle gange nævnes således årsmødet i Grænseforeningen og Sønderjysk Forening, som der var lang tradition for.

Som tidligere holdtes hvert år i august de korte kurser "Otte dage på højskole". Thomsen gør ikke så meget ud af disse i årsberetningerne, men det fremgår at de har haft ét eller to hvert år.

Den første sommer, 1934, havde de først et kursus på 25 deltagere fra de danske ungdomsforeninger, og efter dette et hold på 80 " københavnere", som viste sig at være fra hele landet. Om det skriver Thomsen:

"Den store flok gav naturligvis mere travlhed og mere sving over det hele. Og den gav mere feststemning, ikke mindst den sidste aften, da de overraskede os med et dejligt stort Dannebrog, som nu vajer fra vor flagstang, naar der er noget på færde. Jeg er sjældent blevet så øjeblikkelig grebet, som da de seks unge piger kom med dette dyrebare symbol".

I 1935 havde de et tilsvarende kursus med 86 deltagere, så der var fyldt i hver en krog, hedder det, og venlige naboer måtte tage sig af nogle stykker. Syv var gengangere fra året før. Efter det havde de 4 dages kursus for godt 30 biblioteksfolk.

Året efter havde de to hold, men de følgende tre år kun ét. Om forløbet i 1938 hedder det, at vejret næsten var for godt, så de var ved at gøre ende på vandforsyningen. Men bortset fra det gik alt på bedste måde, og deltagerne gav både da og siden udtryk for deres glæde ved opholdet og udflugterne. "Det er slet ikke nogen ringe oplevelse at have huset fuldt af glade mennesker, tale til dem og drage øen rundt med dem", skriver Thomsen.

Elevforeningen

Elevforeningens virksomhed fortsatte også helt efter det fastlagte mønster.

I 1934 tog man som tidligere nævnt konsekvensen af problemer ved juletræsfesten og bestemte, at der derefter skulle vises medlemskort til denne. Det kom til at gælde første gang ved festen efter nytår 1935.

Samtidig bestemtes det, at årsskriftet skulle gøres færdigt så tidligt, at det kunne uddeles før jul. Dette skulle gøres af sognerepræsentanterne, der samtidig skulle opkræve årsbidraget.

I årsskriftet for 1935 var der bidrag af to tidligere elever; det ene en fyldig rejsebeskrivelse fra Island, det andet en skildring af et møde på Skamlingsbanken. Disse to bidrag blev meget påskønnet, og der blev de følgende år opfordret stærkt til bidrag fra andre gamle elever. Det blev dog ikke til ret meget; et lille bidrag om Sønderjylland året efter og en rejsebeskrivelse fra Norge i årsskriftet for 1939.

Det lykkedes i denne periode at fastholde medlemstallet, og den nye betalingsordning har i denne henseende utvivlsomt haft sin positive virkning. Det hedder da også senere, at den virkede tilfredsstillende. I 1933 var medlemstallet på 679, heraf 47 uden for Bornholm. I 1938 var det på 676, altså nærmest uændret, men denne gang var der kun 21 uden for Bornholm.

Som vi har set berørtes de lave elevtal også på elevforeningens årsmøder, og der opfordredes gentagne gange til at arbejde på at forøge det. Foreningen gjorde som før sit til det ved at yde tilskud, men af og til

På søndagsudflugt til Randkløve med familien Pedersen.

var det simpelthen småt med ansøgningerne. I Thomsens seks år blev det dog til understøttelser til i alt 58 elever med et samlet beløb på 3.645 kr.

I 1938 ønskede Knud Hansen ikke at fortsætte som formand, og i hans sted valgtes Markus Hansen, St. Duegård, Åker.

Markus Hansen⁶ var en af tredie generations højskoleelever fra St. Duegård, sønnesøn af Markus Hansen, der havde været elev i Åkirkeby 1856-58 og senere blev den nye højskoles formand i mange år. Han blev født den 22/2 1908 og var elev hos Aagaard i 1925-26. Han blev gift med Margrethe Jensen fra en af Sosegårdene, født 10/3 1910 og elev 1929. De overtog hans fødegård i 1934. Markus Hansen var formand for elevforeningen frem til årsmødet 1949. I 1940 valgtes han også til aktieselskabets bestyrelse, hvor han sad til højskolen blev omdannet til selvejende institution 1943.

Bestyrelsen

Den bestyrelse, der ansatte Thomas Thomsen, bestod af følgende personer: gdr. Holger Koefoed, Langedeby, som var formand, gdr. Herluf Hansen, Risegård, Østermarie, gdr. Laurs Tolstrup Laursen, Strangegård, Klemensker, pastor Andreas Hansen, Rønne, gdr. Anton Sode, Dyndegård, Nyker, gdr. Poul Kofoed, Kannikegård, Klemensker, gdr. Ludvig Kofoed, St. Bukkegård, Åker, gdr. Anthon Kjøller, Ellesgård, Østermarie, og gdr. Carl Mathias Funch, Baunegård, Åker.

I Thomsens periode skete der kun to udskiftninger. Allerede ved generalforsamlingen i 1934 afgik Laurs Tolstrup og i hans sted valgtes gårdejer Anker Han-

sen, Pilegård, Rø. I 1938 døde Anton Sode og i hans sted valgtes den nyligt afgåede formand for elevforeningen, Knud Hansen, Solvang, Åker.

Anker Peder Hansen⁷ blev født 1898 på Pilegård i Rø og var elev på Bornholms Højskole i vinteren 1915-16. Senere var han elev på Lyngby Landboskole. Han blev gift med Edel Blem Kofoed, datter af Ludvig Kofoed, St. Bukkegård, Åker, og han kom således i bestyrelsen sammen med sin svigerfader. Hun var elev på højskolen i sommeren 1925. De overtog hans fødegård i 1928. Han blev allerede året efter valgt til sognerådet i Rø og havde sæde i dette til 1954, heraf 1933-50 som formand.

Snart efter Thomsens tiltræden vedtog bestyrelsen at få foretaget nogle nødvendige reparationer, inden skolen blev overdraget til hans vedligeholdelse. Udgifterne til dette foruden til en del inventar, især i form af elektriske installationer, som Frode Aagaard havde bekostet, og som nu skulle overtages af skolen, havde aktieselskabet ikke midler til; dette så meget mere, som indtægten i det indeværende år var halveret på grund af den traditionelle lettelse i forpagtningsafgiften til den nye forstander.

Derfor ansøgte bestyrelsen hjælpefonden om at overtage disse udgifter på tilsammen 1.750 kr. Dette andragende blev imødekommet og beløbet ydet som tilskud uden nogen hæftelser. Eftersom Holger Koefoed var formand for begge instanser, og de andre i bestyrelsen for hjælpefonden var personer fra samme inderkreds, har det naturligvis heller ikke voldt nogen problemer.

Med hensyn til praktiske forhold var der i det hele taget ikke de store ting på bestyrelsens dagsordenen i Thomsens tid. I 1935 blev der anlagt en mindre parkeringsplads til biler uden for spisesalen. I 1936 kom installation af centralvarme på tale, og det vendtes der tilbage til senere, hvor prisen også blev undersøgt. Der skulle dog gå endnu lang tid, før det blev realiseret. I 1937 indledtes forhandlinger med amtsvejvæsenet om erstatning for jord, der skulle eksproprieres til en forlægnings af landevejen. Hvad der konkret kom ud af det, meldes der ikke noget om, men året efter hedder det, at spørgsmålet ved Anthon Kjøllers mellemkomst var blevet løst på en for højskolen tilfredsstillende måde.

Planer om en ny uddannelse for landbougdommen

I begyndelsen af 1938 deltog Holger Koefoed i et møde, som konsulent Aage Brandt havde taget initiativ til. Formålet med mødet var, "at faa paabegyndt

Folkedanserholdet opstillet på festpladsen. Bemærk at flere af "herrerne" er udstyret med lange piber. Spillemanden er Osvald Kjeldsen fra Vævergård i skolens nærhed, senere kioskejer i Åkirkeby.

En del af trævæksten i baggrunden er nogle af æbletræerne i den frugthave, der blev plantet 1899 - og hvorefter der nu kun er ét tilbage. Bag træerne kan man på originalfotografierne af dette og gymnastikopvisningen skimte noget af hovedbygningen.

et Arbejde for en bedre, særlig faglig, Undervisning og Uddannelse af den bornholmske Landboudom".

Planerne var foreløbig kun løst skitseret, for det vigtigste var efter Brandts mening først at få skaffet den nødvendige kapital; så ville man nok finde den rette anvendelse for denne senere.

Planerne var utvivlsomt et led i landboorganisationernes bestræbelser på at fastholde de unge i landbrugserhvervet. Afvandringen til byerne havde allerede længe været mærkbar, og det var en udvikling, man betragtede med megen bekymring. Udstykningen i statshusmandsbrug havde til dels til formål at skabe attraktive muligheder for de unge, og bedre uddannelsesmuligheder ville naturligt nok også være et aktiv.

Man havde indbudt Holger Koefoed til det forberedende møde, fordi man til projektet naturligt nok gerne ville have et samarbejde med højskolen i stand, og Holger Koefoed kom da også med i et udvalg til at arbejde videre med sagen. Dette udvalg rettede så en direkte forespørgsel til Bornholms Højskoles bestyrelse om, hvordan denne stillede sig til sagen.

Henvendelsen blev indgående drøftet på et bestyrelsesmøde den 7. marts 1938, hvorefter man udførte et svar. Efter en indledning, hvor man refererede til sagen, ønskede man over for udvalget at udtale:

"1. Bestyrelsens Taknemmelighed over, at Udvalget ønsker at Samarbejde med Bornholms Højskole.

2. At Højskolen giver en fyldig landbrugsfaglig Undervisning, som eventuelt yderligere kan udvides, men man mener, at Skolen maa bevare sit Præg som Folkehøjskole.

3. At man gerne ser, at saavel den landbrugsfaglige Ungdomsundervisning som andet Ungdomsarbejde knyttes nærmere til Højskolen.

4. Skal en saadan Tilknytning ske under Former, som kan tilfredsstille alle Parter, vil betydelige Nybygninger og Forbedringer være nødvendige, og det maa anses for formaalstjenligt, at Initiativet til Fremskaffelsen af de dertil nødvendige Midler udgaar fra de Organisationer, som maatte være interesserede i et Samarbejde, da man kun derigennem kan forvente den nødvendige bredere Tilslutning. Bestyrelsen vil, naar et saadant Initiativ foreligger, yde al mulig Støtte.

5. Det er Bestyrelsens Ønske, at Bornholms Højskole maa være et folkeligt Samlingssted for saa store Dele af den bornholmske Befolkning som muligt, og den hilser med Glæde enhver Bestræbelse i den Retning".

Forhandlingerne gik derefter videre, og i bestyrelsen var der tanker om at spille en mere aktiv rolle for fremskaffelsen af kapital i tilfælde af at arbejdet tog et for højskolen uheldig retning eller eventuelt gik i stå.

På et bestyrelsesmøde i juni 1939 redegjorde Holger Koefoed for det videre arbejde i udvalget. Foruden konsulent Brandt og Holger Koefoed bestod dette af en repræsentant for Bornholms landøkonomiske Forening, en fra De samvirkende bornholmske Husbandsforeninger og en fra "kristelige Retninger". Det sidste var utvivlsomt for at sikre sig så bred tilslutning som overhovedet muligt, man var givetvis helt bevidst om, hvor stor en rolle disse spillede i mange landbokredse.

Man havde holdt nogle møder, og det hedder, at "man havde straks fra et Medlems Side krævet at Navnet "grundtvigsk" skulde slettes som Motto for Skolens Arbejde". Desværre nævnes der ikke noget om, hvem dette medlem var. Udvalget var dog enige om, at undervisningen skulle foregå på kristeligt grundlag.

Arbejdet var nået så langt, at man havde fået udarbejdet tegninger til nye skolebygninger. De var udarbejdet af bygmester Ernst Andersen, Åkirkeby Skæreri, og han havde løseligt anslået omkostningerne til 225.000 kr.

Det hedder, at bestyrelsen førte en længere forhandling om planerne, herunder også forhold vedrørende skolens ledelse.

Man enedes til slut om at godkende formandens stilling til og arbejde i udvalget - dog med den bestemte begrænsning, at planer for opførelse af en skole andetsteds end på Bornholms Højskoles grund ikke kunne støttes.

Hvilken status, skolen skulle have i det gængse uddannelsesbillede, havde ikke hidtil fremgået klart, men i referatet af et bestyrelsesmøde den 29. september samme år benævnes den som "den udvidede Efter- og Ungdomsskole". På det tidspunkt var 2. verdenskrig imidlertid brudt ud, og derfor blev hele projektet "paa Grund af de urolige Tider og Krigssituationen... henlagt foreløbig".

Som så mange andre store planer omkring Bornholms Højskole blev det dog aldrig til noget. Vi skal senere se på, hvordan nogle tilsvarende planer for en husholdningsskole gjorde sig gældende. Da den endelig blev realiseret, blev det i stærkt reduceret form.

Tanken om en efterskole blev dog ved med at dukke op i mange år frem, men som bekendt blev den aldrig realiseret i forbindelse med højskolen.

Afskedigelsen af Thomsen

Som vi har set medførte elevforeningens og bestyrelsens fremstød for at få flere elever kun en mindre stigning i antallet, og det skulle vise sig, at det kun blev midlertidigt. Fra sommeren 1938 faldt det igen til meget små tal, og så kunne den situation, at man mistede statsunderstøttelsen, snart opstå. Senere nævnes det dog, at man fik dispensation for mindsteantallet af årselever for ét år.

Men situationen var alvorlig, og derfor var det egentlige formål med det ovenfor nævnte bestyrelsesmøde i september 1939 da også at træffe en beslutning vedrørende denne. Det hedder i referatet, at man under disse forhold ikke mente at kunne fortsætte, "da Skolen ikke faar den Betydning for Øens Befolkning som den skulle have..." Derfor vedtoges det "at bemyndige Formanden til at forhandle med Forstanderen om eventuelt at denne fratræder".

Af det videre referat fremgår det dog, at der ikke tænkes på nogen forhandling; det var en regulær afskedigelse, der var tale om, og da en sådan skulle ske med 6 måneders varsel, skulle den meddeles Thomsen allerede dagen efter, den 30. september, for at være gyldig fra 1. april 1940.

Det lader til, at man på forhånd havde sikret sig rygdekning fra elevforeningens side. I en kort notits om et bestyrelsesmøde hos formanden på St. Duegård fremgår det, at "man enedes enstemmigt om at følge Højskolens Bestyrelse i det den foretog".

Indkvartering af genindkaldte

Medens de ovennævnte beslutninger blev truffet, var skolen befolket overalt af genindkaldte soldater. Som følge af krigsudbruddet den 1. september indkaldtes først to årgange soldater og kort efter yderligere tre årgange af sikringsstyrkerne for i påkommende tilfælde at værne om den danske neutralitetspolitik⁸. De sidstnævnte blev dog allerede hjemsendt 14 dage efter med uniformer, men uden våben, mens de andre var inde noget længere.

De samme skete naturligvis også her på Bornholm, hvor der blev indkaldt 500-600 mand, som blev indkvarteret på forskellige gårde midt på Bornholm og altså også på højskolen. Allerede en af de første dage holdtes der stor troppeparade på en af Vallensgårds marker⁹.

Thomas Thomsen skildrer i årsskriftet for 1940, hvordan dette mellem spil forløb, og vi tager et par brudstykker med hans egne ord:

"Vi fik straks stor Indkvartering. Efter de første meget bevægede Dage kom der efterhaanden Skik paa det. Der var Skriverstue i den store Skolestue, i den lille Skolestue havde Stabschefen sit Kontor og

ved Siden af var der Telefoncentral. I "Hytten" var der Regnskabsførerens Kontor, og Værnets Chef Oberst Waagepetersen havde Kontor paa Lærerværelset ovenpaa".

Skolen lå jo stille på det tidspunkt, så på den måde havde de ikke så store gener af indkvarteringen, og det hedder, at de kom godt ud af det med såvel menige som befalingsmænd. Under de forhold blev de dog nødt til at aflyse efterårsmødet, og talerne havde for øvrigt også udtrykt deres ængstelse for at tage turen til Bornholm, sådan som forholdene var blevet. Men det "var ikke med Glæde, at vi gav Afkald paa Aarets største og festligste Møde".

Vinterskolen stundede imidlertid til, og det skulle gerne være sådan, at den kunne begynde til normal tid den 3. november. Værnet viste megen imødekommenhed over for dette ønske, og det blev ordnet sådan, at hele styrken flyttede ud den 16. oktober. Men så blev der til gengæld stor travlhed med at få det hele sat i stand. Thomsen skriver om det, at "Det kan ikke nægtes, at Gulvene var mere medtagne, end de plejer at være, saa der maatte mere Arbejde og mere Fernis til end ellers. Men det lykkedes at blive færdig i rette Tid".

På det ovennævnte bestyrelsesmøde blev det også besluttet "at lade "Hytten" istandsætte med forskellige Reparationer indvendig, et nyt Gulv samt Tapetsering og Maling". Grunden til dette var, at land-

brugslærer Christensen skulle giftes og gerne ville leje huset. Som omtalt i afsnittet om lærerne holdt han i slutningen af oktober bryllup med sin forlovede, Anna Aagesen, og de flyttede ind i det nyistandsatte hus.

Kort efter begyndte så vinterskolen, som kun blev på 9 elever, og under de indtrufne forhold var alle fra Bornholm. Thomsens skriver videre, at også blandt lærere mærkedes ængstelsen for at komme herover i den nye situation. Det havde været meningen at ansætte en til vinterskolen, men det var ikke lykkedes at få nogen. Derfor måtte han selv og Christensen i det væsentlige dele timerne mellem sig, og så kom pastor Kirkegaard Jensen og tog et par timer om ugen. Da det ikke blev til flere elever, kunne det gå, men husfliden om aftenen, som de havde haft de to foregående år måtte denne gang opgives.

Til februar kom der lidt mere gang i tingene, eftersom der kom hele syv, som skulle have kontroluddannelse, så var de nærmest en hel flok, der bedre kunne fylde rammerne ud.

Fimbulsvinter

Det blev i flere henseender en hård vinter at komme igennem. Selv om Danmark endnu ikke var inddraget direkte i krigen, lagde den sit tryk over sindene og gjorde sig gældende ved forskellige indskrænkninger. Det gjaldt først og fremmest de materielle forhold, som senere skulle blive meget værre, men som vi har set gjaldt det for Bornholm ikke mindst forbindelsen til omverdenen.

Og naturen var ikke blid, skriver Thomsen. Det var en af de meget omtalte isvintre i 1940-erne. Fra jul til vinterskolen sluttede var der sne og frost bestandig. Alt røg til adskillige gange, elever strandede på deres færd mellem skolen og deres hjem, og af og til var det besværligt nok at opretholde forbindelsen mellem "Godset" og skolen.

Men heldigvis havde de fået tilstrækkeligt med brændsel, så de kunne holde kulden ude. De måtte dog opgive at spise i den sædvanlige spisestue i "Sønderomme" og rykkede til de større måltider i stedet ind i samlingsstuen i hovedbygningen, hvor de bedre kunne hygge sig.

De usædvanlige forhold fik også indflydelse på de traditionelle møder. Før jul var det dog ikke vinterens skyld, men krigssituationens. Efterårsmødet måtte som nævnt aflyses, og det lykkedes heller ikke at få nogen taler i november. I denne situation inviterede Thomsen en folketingsmand Erik Appel til adventsmødet den 10. december. Han skrev til ham, at de på Bornholm trængte til forbindelse med det øvrige land, og denne begrundelse fik Appel til resolut at svare ja. Og Thomsen skriver videre, at han kunne

Nogle piger hygger sig en formiddag ved østgavlen. Øverst vinduet til værelset "Morgengry". Bemærk det udskårne udhæng oven over vinduet.

også give den forbindelse, som i hvert fald han trængte til. Det blev også det sidste offentlige møde i hans tid.

Ellers gik livet på skolen dog nogenlunde sin normale gang. Elevforeningen holdt den sædvanlige juletræsfest, men Thomsen fandt det rigtigst ved denne lejlighed at undlade at lege og danse til sidst, som man plejede.

Fastelavnsfesten holdt de til gengæld for fuld musik. På grund af vinteren var den udsat en måneds tid, men så var den så meget mere kærkommen, da den kom. Eleverne havde indøvet et bornholmsk komedie: "Da Jørgen Kloe kom i Amsraadet". Den gik fint over brædderne, hedder det, og bagefter gik dansen så gladeligt. De lod for en aften, som om krig og vinter ikke kom dem ved.

Vinteren lagde naturligvis også hindringer for de sædvanlige udflugter; de lange traveture vovede de sig ikke ud på. En tur til Rønne med de sædvanlige besøg på museet og virksomheder blev det dog til. Til gengæld tog de mange vandringer i den nærmeste omegn.

Som man kunne vente af en mand som Thomsen, tog han sin afskedigelse med værdighed og ydmyghed - i hvert fald udadtil. I årsberetningen i årsskriftet for 1940, som han må have skrevet kort efter afskedigelsen, skriver han, at godt nok havde krigsforhold og indkaldelser nogen skyld i det meget lille elevtal, men alligevel var det øjensynligt, at de forhåbninger, han og måske andre hidtil havde næret til en forøget tilgang til skolen, ville skuffes "under de hidtidige Forhold". Der måtte nu ske en ændring, erkender han.

Og med denne erkendelse, fortsætter han, var det er dyb fornødenhed for dem at takke alle, som i ord og gerning havde været dem til hjælp i de forløbne år.

Denne tone fortsætter helt til slut. Under elevforeningens generalforsamling den 17. marts 1940 benyttede han lejligheden til at takke til alle sider og udtalte ønsket om, at skolen måtte komme til at gå bedre under den nye ordning. Den største glæde for ham ville være, om skolen måtte trives gennem tiderne.

Alligevel anes naturligt nok en vis nederlagets bitterhed.

I årsskriftet for det følgende år skriver han, at afslutningen på vinterskolen var noget anderledes end tidligere, da de kunne se frem mod det næste hold af frisk ungdom. Men Thomsen var ikke den, der vrissede eller smækkede med dørene. Om de seks års skolearbejde, må andre dømme, fortsætter han. De var i hvert fald gennemført med god vilje og ikke uden krav til dem selv. Alligevel kunne de på mange måder trænge til overbærenhed og tilgivelse.

Nære venner var dog ikke i tvivl om, at han inderst ikke følte sig helt retfærdigt behandlet. Det fremgår

klart nok af Chr. Christensens mindeord om ham i årsskriftet for 1956. Han havde skrevet et digt om det israelittiske ritual med sydebukken, og der er ingen tvivl om, at det var sig selv, han havde i tankerne.

Nogen tid efter sin fratræden blev Thomas Thomsen lærer på Stevns Højskole, hvor han var til 1950. Da døde forstanderen, Marius Skar, og skolen blev omdannet til ungdomsskole. I nogle år vendte han derefter tilbage til det praktiske håndværk for senere at blive lærer i folkeskolen. I januar 1955 kom han ud for et styrt med cyklen og døde af sine kvæstelser den 25. april, knap 64 år gammel¹⁰.

Foredragsholdere ved de offentlige møder 1934-40

Sommeren 1934: sommerskolens åbningsmøde: højskolelærer Morten Bredsdorff, Ollerup Højskole: Folkestyrets fremtid; Thomsen: Hvorfor vi holder højskole.

Midsommermødet: Jørgen Bukdahl, Askov: Det folkelige og dets gennembrud; højskolelærer Erik B. Nissen, Antvorskov: Det nationale og ungdommen.

Efterårsmødet: domæneforpagter Erik Appel, Ellehus: Om sønderjyske forhold; fhv. højskoleforstander Kr. Nørgaard (Frode Aagaards forgænger på Vestbirk): om kristelige emner; højskoleforstander Anders Vedel, Krabbesholm: Kampen for frimandsretten som Nordens særlige kulturopgave, og om Grundtvig og naturen.

1934-35: Nov.: professor Vilhelm Andersen: Om Holberg og om H. C. Andersen samt oplæsning af begges værker.

Julemøde: Thomsen: Om Thomas Kingo; Andreas Hansen: Adventstale; Thomsen og Peder Pedersen; pastor Halfdan Helweg: et kristeligt foredrag og om indtryk fra Amerika; Thomsen: Historiens lære.

Midsommermødet: folketingsmand, dr.phil. Axel Dam: Livsanskuelse; højskolelærer Marinus Gravs: holdt: Danske bønders samarbejde gennem tiderne.

Efterårsmødet: forstander Aage Møller, Rønshoved Højskole: Tiden efter de store tider i folkenes liv (to foredrag) og om de nationale brydninger i grænselandet; forstander Arnfred, Askov: Om mennesket opfattet som et frit væsen eller afhængigt af sin hjemlige kreds, og om rejseindtryk fra Ægypten.

1935-36: Nov.: højskoleforstander Arthur Pedersen, Kæng Højskole: Gudsbilledet og dets betydning; Thomsen: Oxfordbevægelsen og Barthianismen.

Adventsmøde: pastor Thorsager, Åkirkeby: Barndomsminder fra Svaneke; Andreas Hansen: Adventstale. Feb.: forstander N. Bredkjær: Utopier og deres betydning; Thomsen: om et nyt skolelovsforslag.

Midsommermødet: forstander Lars Bækhoj, Olle-rup Højskole: De sidste tre slægtleds livssyn; forstan-der Uffe Grosen, Vallekilde: Nationalfølelsen.

Efterårsmødet: Frode Aagaard: Om folkesangen og dens betydning, og om H. P. Hanssens liv og ger-ning; valgmenighedspræst Niels Petersen, Vallekilde: to foredrag om kristelige emner.

1936-37: Nov.: E. Mazar de la Garde (som var dan-sker trods sit franske navn): om oplevelser fra mange års ophold i Sydøstasien; gårdejer Hans Eriksen, Als: Ungdommen i Sønderjylland før og efter verdenskri-gen.

Adventsmøde: valgmenighedspræst Andersen, Åkirkeby: Teologien og menigheden; pastor Lange, Østerlars: om jul i Indien.

Midsommermødet: seminarielærer Claus Eskild-sen, Tønder: om sønderjyske spørgsmål; forfatteren Arne Sørensen (Dansk Samling): om skavanker i dansk kultur og samfundsliv.

Efterårsmødet: forstanderne Hans Lund, Rødding: om samspillet mellem arv og kår, og om mødet og dets betydning for mennesker; og Ejnar Skovrup, Kerteminde: et folkeligt foredrag samt oplæsning og indøvelse af melodier.

1937-38: Nov.: Sigrud Trier Hansen, Vallekilde: Den indre og den ydre verden; Thomsen: det danskes ejendommelighed.

Adventsmødet: Andreas Hansen og pastor Mat-thiesen, Rønne.

Feb.: cand. mag. C. Langballe: Danmarksfilm: "Omkring Reventlow'ernes gamle herresæde".

Midsommermødet: forstander Jens Marinus Jensen, Brøderup: om forholdet mellem den ældre og den yngre slægt; højskolelærer Johannes Novrup, Askov: Kunstens betydning i menneskelivet.

Efterårsmødet: forstander Frede Terkelsen, Dane-bod Højskole: om begreberne angst og mod, og om udviklingen i Sønderjylland fra 1914 til samtiden, desuden nordiske sange og viser; højskolelærer, dr. phil. Holger Kjær, Askov: to foredrag om sit skolesyn og dets muligheder under den nye skolelov, med efterfølgende diskussionsmøde om aftenen.

1938-39: Nov.: forfatteren Jørgen Bukdahl: Ånds-og kulturstrømninger i Europa samt oplæsning af H. C. Andersens eventyr; Thomsen: Menneskers betydning for hverandre.

Adventsmødet: pastor Kirkegaard Jensen, Åkirke-by.

Jan.: undervisningsminister Jørgen Jørgensen: Vil-kårene for Ungdommens liv og dygtiggørelse; Thom-sen: Demokratiske skoletanker.

Midsommermødet: magister Jens Rosenkjær: Brydningen mellem de nye statstanker og trangen til menneskeret og folkefrihed; forstander Svend Dræby, Ubberup: Hukommelse og erindring.

Efterårsmødet: aflyst på grund af indkvartering af genindkaldte soldater.

1939-40: Adventsmødet: folketingsmand Erik Appel; sognepræst Arne Rohde, Klemensker. På grund af en hård vinter og krigssituationen blev det det sidste møde i Thomsens tid.

KAPITEL 15

Thomas Thomsens tid 1934-40

1. Biogr. opl. fra DDF 100 år, bind 2, side 105, samt mindeartikler i årsskrift 1956, side 20 og 22.
2. I det meste af, hvad Thomsen har skrevet i årsskrifterne, staver han navneordene med små bogstaver.
3. Mindeartikel i årsskriftet 1956.
4. Samme.
5. DDF 100 år, bind 1, side 405.
6. LB. side 146.
7. LB. side 346.
8. Politikens danmarkshistorie, 1962-66, bind 14, side 36-37.
9. Artikler i Bornholms Tidende i dagene deromkring.
10. Mindeord i årsskrift 1956, side 20 og 22; Jul på Bornholm 1955, side 46.